

Smiljana M. Ristić Bojanić*

Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu
Srbija

PITANJA PRAVOPISA SAVREMENOG TURSKOG JEZIKA

Oregledni rad
UDC 81'35:511.161

U radu se govori o razvoju pravopisa turskog jezika nakon osnivanja Republike Turske i početaka stvaranja nacionalnog jezika. Tursko lingvističko društvo, osnovano 1932. godine u Ankari, predstavlja instituciju koja je nakon reforme pisma 1928. godine imala zadatak da radi na sprovođenju jezičke reforme, uključujući i sastavljanje Pravopisa turskog jezika. Tokom tog višedecenijskog perioda objavljivan je veliki broj Pravopisa, međutim, oni su brzo zastarevali zbog stalnih promena koje su se dešavale u savremenom turskom jeziku i menjani su u skladu sa jezičkom politikom Društva. Ovaj rad se bavi pregledom istorije turskog pravopisa, uvidom u pravopisna pravila koja se razlikuju od pravila u srpskom jeziku kao i uvidom u ona pravila koja su najčešće menjana, a kao takva izazivala velike polemike u stručnim, naučnim i kulturnim krugovima u Turskoj.

Ključne reči: turski jezik, pravopis, turski pravopis, pravopisna pravila, Tursko lingvističko društvo.

1. Jezička reforma u Turskoj

Turski je jedan od retkih jezika u svetu u kojem se jezička reforma sprovodi sistematski pod pokroviteljstvom države. Od osnivanja Republike Turske 1923. godine, sprovedene su mnoge reforme u cilju modernizacije države i celokupnog društva. Tursko lingvističko društvo, osnovano 1932. godine u Ankari, predstavlja instituciju koja je, nakon reforme pisma 1928. godine, imala zadatak da radi na sprovođenju jezičke reforme u Turskoj. Ovo Društvo i dalje vodi brigu o razvoju jezika, a zahvaljujući angažovanju njenih članova, kao i mnogih drugih naučnih i kulturnih radnika, postignuti su neprocenjivi rezultati na polju kulture i pismenosti naroda. Međutim, kao i ostali svetski jezici, i turski se neprestano menja. Pojavljuju se reči novog značenja i upotrebe. U ovom periodu, kad i dalje traje obnova i čišćenje jezika od pozajmljenica, te promene su sve češće i toliko se brzo odvijaju da istraživači date problematike ponekad nisu u mogućnosti da daju validan presek aktuelnog stanja.

Sveukupne reforme zaostalog Osmanlijskog carstva započete su 1839. godine

* Filološki fakultet u Beogradu, Studentski trg 3, 11000 Beograd, Srbija; e-mail: smiljana.ristic@fil.bg.ac.rs

kada je sultan Abdulmedžid I na početku svoje vladavine objavio hatišerif od Gulhane (*Tanzimat Fermanı, Tanzimat-ı Hayriye*). Taj period je u turskoj istoriji poznat pod imenom „tanzimat“ (reforme). Duh tanzimata (izraz koji se upotrebljava kako za period tako i za same reforme) doveo je do prvih ozbiljnih pokretanja turskog nacionalizma, procvata žurnalizma, kao i prvih pokušaja na polju reforme jezika. Od tada pa nadalje tok jezičkih reformi je uglavnom išao pozitivnim smerom. Međutim, najveću prepreku usvajanju i primeni novih znanja i naprednih ideja koje su na početku ovog perioda sa sobom u carstvo donosili turski intelektualci školovani i usavršavani u razvijenijim zemljama Evrope, predstavljala je, pre svega, „velika nepismenost (...) koja je vladala zbog nedovoljnog poznavanja osmanlijskog jezika i njegovog pisma“ (Teodosijević, 2004: 17).

Turski jezik je kroz svoju istoriju dolazio u dodir sa mnogim drugim, nesrodnim jezicima. Primanjem islama, a zatim i kontaktom sa persijskom književnošću, dolazi do upliva arapske i persijske leksike u turski. Osmanlijski jezik (*Osmanlıca*), koji je od 13. veka bio u zvaničnoj upotrebi kao administrativni i književni jezik Osmanlijskog carstva, predstavljao je hibridnu mešavinu arapskih, turskih i persijskih jezičkih elemenata, teško razumljivu običnom čoveku.

Zija Gokalp (*Ziya Gökalp, 1876-1924*), turski sociolog, pisac, pesnik i političar, svojim delima i stavovima umnogome je uticao na razvoj nacionalizma u Turskoj, kao i na reformističke ideje Mustafe Kemala Ataturka (*Mustafa Kemal Atatürk, 1881-1938*), oca turske države. Gokalp odbacuje ideje osmanizma i islamizma u korist turskog nacionalizma i daje veliki pečat u borbi za razvoj turskog nacionalnog identiteta kroz svoja dela, kako sociološka, tako i književna. Zija Gokalp je dao veliki doprinos reformi jezika. Svoje stavove ukratko je objasnio sledećim rečima:

Način za reformisanje turskog jezika nije u tome da se izbace sve reči arapskog i persijskog porekla, već da se iz upotrebe uklone gramatička pravila ta dva jezika, kao i da se koriste turske reči koje već postoje kao ekvivalenti nekih arapskih i persijskih reči, a one koje nemaju tursku zamenu da ostanu u upotrebi (Lewis, 1999: 26).

Osnivanje Republike Turske 29. oktobra 1923. godine pod vođstvom Mustafe Kemala Ataturka donelo je obavezu prekopotrebnog modernizovanja društva uvođenjem reformi na različitim poljima, a pre svega na političkom, društvenom i kulturnom planu. Kako turska lingvistkinja prof. dr Zeynep Korkmaz (*Zeynep Korkmaz*) navodi u jednom od svojih radova (2004), „modernizacija u Turskoj ne

predstavlja podražavanje primera neke civilizovane države sa Zapada, već se oslanja na poimanje kulture oblikovane prema savremenim merilima kulturnih vrednosti svog sopstvenog društva" (Korkmaz, 2004: 201).

Kako arapsko pismo koje je u to vreme bilo u upotrebi ni u kom pogledu nije odgovaralo bogatom vokalnom sistemu turskog jezika, Ataturkov prioritet je bio da se to pismo zameni latiničnim. Jezička revolucija u Turskoj (*Dil Devrimi*) otpočela je 1928. godine uvođenjem reforme pisma (*Harf Devrimi*), koja predstavlja oslobođenje od viševjekovnih stega koje su kočile razvoj i napredak turskog društva i kulture. Novo, latinično pismo koje je zamenilo arapsko je u potpunosti odgovaralo strukturi turskog jezika i njegovom bogatom vokalnom sistemu i nesumnjivo je predstavljalo najbolje rešenje koje je u velikoj meri doprinelo povećanju pismenosti kod naroda¹. Narod je bez većeg otpora prihvatio novo pismo.

Ubrzo nakon jezičke reforme javila se i ideja o osnivanju institucije koja bi bila zadužena za brigu o turskom jeziku. Svestan činjenice da je jezik jedno od glavnih oruđa u procesu stvaranja nacionalne svesti, po Ataturkovom nalogu prvo je osnovano Društvo za proučavanje turske istorije (*Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti*, 15. april 1931), a godinu dana nakon toga, tačnije 12. jula 1932. godine, i Društvo za proučavanje turskog jezika (*Türk Dili Tetkik Cemiyeti*) (Lewis, 1999: 45). Osnivanjem Društva za proučavanje turskog jezika (kasnije je naziv promenjen u Tursko lingvističko društvo – *Türk Dil Kurumu*), počeo je organizovan rad na proučavanju i unapređivanju turskog jezika, a prvenstveno na sastavljanju rečnika i pravopisa.

U tom periodu je započeto i uvođenje neologizama u jezik, što se smatra početkom pokreta jezičkog purizma za koji se javljaju različiti termini: *tasfiyecilik*, *özleştirme hareketi*, *öztürkçecilik*, *özleştirmecilik*. Čitav ovaj proces se odvijao pod vođstvom Turskog lingvističkog društva. Ekstremni purizam je sve veći zalet počeo da dobija početkom šezdesetih godina prošlog veka, kada je imao i najveći broj pristalica, u to vreme uglavnom levičarski orijentisanih pisaca (Fazil Husnu Daglardža, Aziz Nesin, Jašar Kemal) (Teodosijević, 2004: 18).

Baveći se standarizacijom jezika kao važnim nacionalnim, kulturološkim i političkim pitanjem, iako često kritikovano i osporavano, Tursko lingvističko društvo je uspelo da turski jezik oslobodi nepotrebnih i opterećujućih inojezičkih elemenata, prvenstveno iz arapskog i persijskog jezika, i svojim predanim radom učestvuje u

¹ Prema zvaničnim statistikama, procenat pismenosti je 1924. godine iznosio 9%, 1975. 65%, a 1995. godine čak 82.3% (Lewis, 1999: 37).

razvoju standardnog turskog jezika - „turskog Turske“ (*Türkiye Türkçesi*²). Termin *Türkiye Türkçesi* se u međunarodnoj turkologiji koristi, pre svega, da bi se iz ogromne familije turskih (turkijskih) jezika izdvojio turski jezik koji se govori u Republici Turskoj. Istaknuti predstavnici beogradske turkologije prof. dr Slavoljub Đinđić i prof. dr Mirjana Teodosijević usvojili su ovaj termin u srpskom jeziku u formi „turski Turske“.³

2. Istorijat turskog pravopisa

Kada se uzmu u obzir mnogobrojni problemi koji su postojali pri pisanju turskog jezika arapskim pismom, rad na objavljivanju prvog Pravopisa u Turskoj dobio je novi smisao usvajanjem latiničnog pisma 1928. godine. Zadatak sastavljanja prvog pravopisa je bio poveren Jezičkom komitetu (*Dil Encümeni*), koji je 1928. godine objavio „Pravopisni rečnik“⁴ (*İmlâ Lûgati*) vodeći se fonološkim pravopisnim načelom.

Pravopisni rečnik Jezičkog komiteta je 1941. godine doživeo drugo, izmenjeno i dopunjeno izdanje u okviru Turskog lingvističkog društva. Iako je rečnik objavljen pre osnivanja Društva, ono ga je prihvatilo kao „prvo izdanje“ kasnijih pravopisa, pod novim nazivom *İmlâ Kılavuzu* (Pravopis) i bez arapske grafije pojmova. Pravopis je, pored predgovora, sadržao i poglavlje pod imenom Pravopisna pravila u kojem su obrađena mnogobrojna pitanja koja se tiču interpunkcije, glasovnih promena i pisanja reči i nastavaka. Ovaj Pravopis je bio u upotrebi pune 24 godine i doživeo je šest izdanja (1941, 1948, 1956, 1957, 1960, 1962).

Kako zbog određenog broja neodgovarajućih pravila i očiglednih nedoslednosti u Pravopisu, tako i zbog potrebe za normativnim rešenjima novonastalih nedoumica u pisanju, 1965. godine odlučeno je da se objavi Novi pravopis (*Yeni İmlâ Kılavuzu*) pod vođstvom prof. dr Vedžihe Hatiboglu (*Vecihe Hatiboğlu*), tadašnje predsednice Gramatičkog ogranka Turskog lingvističkog društva. U Novi pravopis su unete mnoge izmene koje su imale za cilj da jasnije definišu prvobitna pravopisna pravila.

² Više o terminu „turski Turske“ (*Türkiye Türkçesi*): Korkmaz, Z. (2002). Türkiye Türkçesindeki Gramer Çalışmaları ve Çalışmaların Günümüzdeki Durumu. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. C:I. 42.

³ Prof. dr Slavoljub Đinđić u vezi sa terminom „turski Turske“ kaže sledeće: „Za savremeni turski jezik (...) tokom poslednjih decenija se u turskoj turkologiji ustalio termin Türkiye Türkçesi („turski Turske“), uveden još 1940. godine, koji se po analogiji sve češće primenjuje i u evropskoj nauci (nem. Türkei/türkisch, eng. Turkish of Turkey, fr. turc de Turquie, mađ. Törökország/török)“. Đinđić, S. (2012). *Udžbenik turskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike. U vezi sa istim terminom, prof. dr Mirjana Teodosijević navodi sledeće podatke: „Turski Turske (Türkiye Türkçesi) je jezik kojim govori preko sedamdeset miliona ljudi koji žive u Republici Turskoj.“ (Teodosijević, 2004: 19-20).

⁴ Pravopisni rečnik iz 1928. godine (*İmlâ Lûgati*) sastojao se od uvodnog dela u kojem su data pravopisna pravila i rečnika. Pojmovi u rečniku bili su ispisani arapskim pismom i poredani prema arapskom alfabetu, a pored njih su bili dati isti pojmovi ispisani novim, latiničnim pismom.

Međutim, te izmene su načele ozbiljne polemike i izazvale burne reakcije neistomišljenika jer su u velikoj meri odskakale od dotadašnjih ustaljenih i prihvaćenih pravila. Kao primer možemo navesti da je najviše primedbi bilo u vezi sa uvođenjem pravila koje propisuje da se sve grupe reči povezanih funkcijom i značenjem (tur. *birleşik kelimeler* / složenice) u turskom jeziku pišu spojeno. Ovo vrlo sporno pravilo predstavljalo je krajnost u dotadašnjem tumačenju spojenog i odvojenog pisanja reči.

Novi pravopis (*Yeni İmlâ Kılavuzu*) je, takođe, doživeo nekoliko ponovljenih izdanja (1966, 1967, 1969) uz dve izmene u samom naslovu (*Yeni Yazım (İmlâ) Kılavuzu* 1970, 1973, 1975, 1977. i *Yeni Yazım Kılavuzu* 1980, 1981), ali i uz izvesne popravke u vidu promena pravopisnih rešenja, kao i proširenja Rečnika uz pravopis. U tom periodu se uvodi veliki broj neologizama a izbacuju se arhaizmi koji su vremenom izašli iz jezičke upotrebe. Pravac u kom je išla reforma turskog jezika vidljiv je i u naslovu izdanja Pravopisa iz 1970. godine kada je prvi put za reč „pravopis“ upotrebljen turski izraz *yazım*. Do tada je u upotrebi bila arapska reč *imlâ* u istom značenju.

Tursko lingvističko društvo je 1983. godine reorganizovano i kao takvo prešlo u ruke konzervativne struje (Teodosijević, 2004: 19), a podvođenjem pod okrilje Visokog Ataturkovog komiteta za kulturu, jezik i istoriju svoj rad je nastavilo pod nadzorom države. Naredni Pravopis pod nazivom *İmlâ Kılavuzu* objavljen je 1985. godine nakon velikih strukturalnih i kadrovskih promena u Društvu. Sadržao je mnoga izmenjena pravila u odnosu na Pravopise koji su izlazili od 1965. godine do tada, što je opet dovelo do (opravdanih) brojnih rasprava na temu ortografije među kulturnim i prosvetnim radnicima. Kao „odgovor“ na novonastalu situaciju u jeziku i na Pravopis, neki bivši članovi Društva na čelu sa prof. dr Omerom Asimom Aksojom (*Ömer Asım Aksoy*) 1987. godine objavljuju svoj pravopisni priručnik pod imenom *Ana Yazım Kılavuzu*, koji se umnogome razlikovao od Pravopisa Društva iz 1985. godine.⁵

Žestoko kritikovan Pravopis Turskog lingvističkog društva iz 1985. godine prerađen je i 1988. godine je izašlo „novo, prošireno izdanje“ u kojem su priređivači (kao i svaki put do tada) pokušali da stave tačku na raspravu oko spornih pitanja, a

⁵ Prof. dr Hasan Eren je u časopisu *Türk Dili* Turskog lingvističkog društva u više navrata objavljivao članke u kojima je iznosio oštre kritike na račun izdanja *Ana Yazım Kılavuzu* i njegovih sastavljača, bivših članova Društva. Pomenuti radovi su objavljeni 1990. godine u knjizi pod naslovom *Dil Tartışmalarında Gerçekler 1*, u izdanju Turskog lingvističkog društva. Ni kritika sa suprotne strane nije izostala - Asoj je godinama u svojim radovima i člancima iznosio kritike na rad „novog“ Društva.

iz rečnika je izbačen određeni broj neologizama koji nisu zaživeli u jezičkoj realnosti. Međutim, nakon sledećeg revidiranog izdanja Pravopisa 1993. godine, na tržištu su se pojavili i brojni drugi pravopisni priručnici (*Yazım Kılavuzu*, 2012: V) priređivača koji se nisu slagali sa jezičkom politikom Društva. Ponovo su različita ortografska rešenja dovela do produbljivanja mnogih ranije prevaziđenih problema i do stvaranja jezičkih i pravopisnih nedoumica kod pripradnika širokih kulturnih krugova, kao i u školama i štampanim i elektronskim medijima.

„Novo prošireno i prerađeno izdanje“ Pravopisa objavljeno je 1996. godine uz novinu u vidu „upozorenja (napomena)“ (*uyarı*) nakon datih pravopisnih pravila, a sledeće „prošireno i prerađeno izdanje“ Pravopisa izašlo je 2000. godine.

Kako je navedeno u predgovoru prof. dr Šukru Haluk Akalina (*Şükrü Halûk Akalın*) u izdanju Pravopisa iz 2012. godine (*Yazım Kılavuzu*, 2012), na sastanak pod nazivom „Pitanja pravopisa“ (*İmlâ Sorunları*) održanom 13-14. marta 2003. godine pri Turskom lingvističkom društvu, pozvani su bili članovi i predstavnici Odbora za obrazovanje Ministarstva za nacionalno obrazovanje, predavači na univerzitetima, kao i predstavnici udruženja novinara, nacionalne televizije TRT, agencije Anadolija, nevladinih organizacija i kreatori kompjuterskih programa za proveru pravopisa. Na sastanku se raspravljalo kako o opštim pitanjima pravopisa, tako i o upotrebi cirkumfleksa u pridevima pripadnosti koji se grade od arapskih imenica, ispravnom pisanju reči stranog porekla i objavljivanju pojednostavljenog Pravopisa za učenike osnovnih škola. Nekoliko meseci kasnije oformljena radna grupa za pravopis (*İmlâ Kılavuzu Çalışma Grubu*) je pretraživanjem i pregledanjem književnih dela, novina i časopisa, kao i korišćenjem pretraživača na internetu, pri sastavljanju pravopisnih pravila određivala koja će sporna reč sa dva ili više oblika biti uzeta kao osnovna (*Yazım Kılavuzu*, 2012: V-VI).

Kod izdanja Pravopisa iz 2005. godine (*Yazım Kılavuzu*) odlučeno je da se pravopisna pravila i leksička građa zastupljena u njemu oslanjaju na jezičku realnost i tradicionalna pravopisna rešenja koja su široko prihvaćena. Prof. dr Šukru Haluk Akalin (*Yazım Kılavuzu*, 2012) navodi da je u tom izdanju dat veći broj primera za pravila koja su, istovremeno, jasnije formulisana, da je prihvaćena široka upotreba u pisanju složenica, kao i to da su data jasna pravila vezana za interpunkciju, upotrebu brojeva, pisanja vlastitih imena, skraćenica, cirkumfleksa, i dr. (*Yazım Kılavuzu*, 2012: VI-VII). Naredna dva izdanja Pravopisa iz 2008. i 2009. godine su fototipska.

Poslednje, najnovije izdanje turskog Pravopisa (*Yazım Kılavuzu*) priređeno je 2012. godine paralelno sa izradom Rečnika turskog jezika (*Türkçe Sözlük*).

Predsednik grupe za izradu Rečnika savremenog turskog jezika i Pravopisa prof. dr Šukru Haluk Akalin je u predgovoru izdanja Pravopisa iz 2012. godine (Yazım Kılavuzu, 2012) na samom početku naglasio da u tom izdanju „nisu vršene nikakve izmene vezane za ustaljena pravila kako bi ista ostala trajno nepromenjena, ukorenjena i kako bi se na taj način postigla unifikacija pravopisa turskog jezika“ (Yazım Kılavuzu, 2012: I). Pravopis se u osnovi nadovezuje na izdanje iz 1996. Praćeno je načelo iznalaženja kompromisa kako bi se stavila tačka na brojne rasprave vezane za pravilno pisanje. Akalin ističe da su novonastale nedoumice i pravopisna pitanja koja su se pojavila kao rezultat jezičke evolucije u međuvremenu razrešene, kao i to da su uvedena pravopisna pravila i za pitanja koja nisu bila obrađena u prethodnim izdanjima. Grupa za izradu Rečnika savremenog turskog jezika i Pravopisa (*Güncel Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu Çalışma Grubu*) je pri sastavljanju pravila uzimala u obzir učestalost upotrebe datih primera vodeći se načelom u kome je pravopis rezultat navike i tradicije (Yazım Kılavuzu, Akalin, 2012: I).

Iako nije izvršena jasna periodizacija razvoja turskog pravopisa od jezičke reforme do danas, prema turskom lingvisti prof. dr Hamzi Zulfikaru (*Hamza Zülfikar*) (2011) postoji pet razvojnih faza: prva faza počinje sa prvim objavljenim pravopisnim priručnikom 1928. godine, druga sa Pravopisom iz 1965. godine, zatim treća sa Pravopisima iz 1985. i 1988. godine, četvrta objavljivanjem Pravopisa 2000. godine i, na kraju, peta sa izdanjem iz 2005. godine. Kao reper su uzete izvršene korenite pravopisne promene (Zülfikar, 2011: 324-325).

Tursko lingvističko društvo neprestano radi na usavršavanju i dopunjavanju Rečnika turskog jezika i Pravopisa.⁶ Međutim, polemike oko brojnih učestalih pravopisnih preokreta ne jenjavaju, već se, naprotiv, rasplamsavaju. Često se u kritikama iznosi mišljenje da Tursko lingvističko društvo ne bi trebalo da zalazi u prečeste izmene u pravopisima kao i da ne bi trebalo da proseca put „nedoslednosti u ime doslednosti“ (Bulut, 2013: 302).

Prema srpskom lingvisti prof. dr Veljku Brboriću (2008) „svaka popravka i prepravka pravopisne norme, bez obzira na to koliki je njen zahvat, nosi i loše strane. Uvek pretil opasnost da se od pravopisno pismenog pojedinca, pa i cele populacije, naprave nepismeni i svaka zamena može biti raskid sa pređašnjim

⁶ Na internet stranici Turskog lingvističkog društva (www.tdk.gov.tr) je 2002. godine u elektronskom obliku postavljen i čitaocima ponuđen Rečnik turskog jezika, nakon čega je 2005. godine usledilo postavljanje Pravopisa, a zatim i Pojmovnika imena, Rečnika naučnih i umetničkih termina, Rečnika pozajmljenica iz zapadnjačkih jezika, Rečnika sinonoma, Turskog znakovnog rečnika, Zvučnog rečnika turskog jezika i dr. Na taj način je većem broju ljudi omogućen pristup izdanjima Društva.

stanjem, makar i u ograničenom broju pojedinosti, iako su povremene popravke pravopisne norme nužne i opravdane. Veliki zahtevi, pak, mogu doneti više štete nego koristi" (Brborić, 2008: 44-45).

Od sredine 20. veka do danas, pored Pravopisa u izdanju Turskog lingvističkog društva, objavljeno je više desetina pravopisnih priručnika različitog obima i kvaliteta čiji su priređivači bili ili pojedinci ili pojedina udruženja.⁷ Mnogi priručnici su priređivani prema pravopisu Turskog lingvističkog društva, a neki od njih su donosili izvesne novine u pravopis.⁸ Mnogi turski književnici⁹ prate sopstveni osećaj za jezik (Teodosijević, 2004: 298), stoga u pojedinim književnim delima možemo uočiti znatna odstupanja od opštih pravopisnih pravila propisanih kako normativnim Pravopisom Turskog lingvističkog društva tako i drugim raspoloživim pravopisima.

Rezultati različitih naučnih istraživanja u vezi sa pisanim izražavanjem kod učeničke populacije ukazuju na to da u Turskoj učenici i studenti ne poznaju dovoljno dobro pravopisna pravila maternjeg jezika (Bağcı, 2011: 681). Tumačenja razloga za takvo stanje u obrazovnom sistemu su raznolika. Od učenika se očekuje da kroz nastavu usvoje pravopisna pravila i steknu naviku da koriste Pravopis, međutim, istovremeno su okruženi lošim pravopisnim primerima na internetu i u štampanim i elektronskim medijima.¹⁰

Časopis za jezik i književnost Turski jezik (*Türk Dili*), koje izdaje Tursko lingvističko društvo, svoje prvo izdanje doživeo je 1951. godine i od tada izlazi jedanput mesečno u okviru periodike Turskog lingvističkog društva. Sadržaj časopisa pretežno čine aktuelna jezička pitanja i problematika, jezička istraživanja, naučna i književna kritika, novosti i aktuelna dešavanja na polju lingvistike, ali takođe su zastupljena i različita književna ostvarenja poput poezije i kratke priče.¹¹ Posebno se u časopisu često raspravljalo o tokovima i razvoju pravopisa, a veliki broj članaka je napisan u obliku kritike ili rasprave kao odgovor na kritičke tekstove objavljujane u drugim časopisima i novinama.

⁷ U radu M. Buluta dat je spisak svih Pravopisa i dugih pravopisnih priručnika objavljenih u Turskoj od 1928. do 2012. godine. Bulut. M. (2013). Cumhuriyet Döneminden Günümüze Yapılan Türkçe Yazım Kılavuzu Çalışmaları ve Türkçe Yazım Kılavuzları Üzerine Bir Kaynakça Denemesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*. Volume 6, Issue 6, 277-304.

⁸ Neki od pravopisnih priručnika koji su u širokoj upotrebi su i *Yazım Kılavuzu* čiji je izdavač Dil Derneği, *Ana Yazım Kılavuzu* koji je priredio Omer Aşım Aksoj, te priručnici čiji su autori Ali Puskulluoğlu (Ali Püsküllüoğlu), Niżat Ozon (Nijat Özön) i Jusuf Çotuksöken (Yusuf Çotuksöken).

⁹ Pojedini pisci i pesnici poput Aziza Nesina (Aziz Nesin, 1915-1995) i Özdemira Asafa (Özdemir Asaf, 1923-1981) u svojim delima ponekad koriste „nестandardne“ gramatičke oblike i pravopisna rešenja poput *bişey* umesto *bir şey*, *yapamayorum* umesto *yapamıyorum*, i sl.

¹⁰ U Turskoj je napisano mnogo radova u kojima je obrađena tema usvajanja i primene pravopisnog znanja kod učeničke populacije.

¹¹ Autori tekstova ovog časopisa su najeminentniji turski stručnjaci u domenu jezika i književnosti, članovi Turskog lingvističkog društva, jezički radnici, profesori turskog jezika, pesnici i pisci.

3. Pravopis turskog jezika

Prema mišljenju mnogih naučnih i kulturnih radnika, a tako i prof. dr Hamze Zulfikara, i dalje postoji određeni broj pitanja vezanih za pravopis i interpunkciju oko kojih turski naučni radnici nisu uspjeli da se usaglase. S druge strane, neka pitanja pravopisa ili predložena turska reč oko kojih su se složili članovi Turskog lingvističkog društva i uvrstili ih u Pravopis, nisu privukla dovoljnu pažnju pisaca, naučnika i umetnika kako bi ih ovi usvojili (Zülfikar, 2015: 37). Neusaglašenost po pitanju pravopisne norme je vidna i u mnogim drugim jezicima, pa tako i u srpskom. Prof. dr. Veljko Brborić (2008) smatra da bi svaki jezik trebalo da ima samo jednu ortografsku normu navodeći činjenicu da se srpski ortografski priručnici razlikuju u pravopisnim rešenjima, što je nepotrebno i nedopustivo jer neusaglašenost donosi pravopisnu nestabilnost i štetu jezičkoj kulturi. On takođe ističe da bi priručnici trebalo da budu u celini saglasni, bez razlike, čak i u pojedinostima (Brborić, 2008: 52-53).

Kao što je već rečeno, u Republici Turskoj zadatak sastavljanja i objavljivanja Pravopisa poveren je Turskom lingvističkom društvu. Turska pravopisna norma se zasniva na Pravopisu (*Yazım Kılavuzu*) grupe autora u izdanju Turskog lingvističkog društva. Zbog toga ćemo se u nastavku ovog rada oslanjati na Pravopis koji je u službenoj upotrebi.

Najnovije izdanje Pravopisa turskog jezika iz 2012. godine sadrži sledeća poglavlja: Predgovor, Pravopisna pravila, Fonem, grafem i abeceda, Glasovi i slaganje glasova, Pisanje pojedinih reči i nastavaka, Pisanje brojeva, Upotreba velikih slova, Pisanje složenica, Pisanje pozajmljenica, Pisanje stranih vlastitih imena, Interpunkcija, Skraćenice, Simboli, Rečnik skraćenica, Interpunkcijski i drugi znakovi, Rečnik.

U ovom radu je napravljen izbor pravopisnih pravila turskog jezika koja se razlikuju u odnosu na pravila u srpskom, kao i onih koja su najčešće bila predmet rasprave u stručnim, naučnim i kulturnim krugovima u Turskoj.

3.1. Sporna pravopisna pravila

3.1.1. Upotreba cirkumfleksa

U rečnicima turskog jezika je zastupljeno oko 80 homonima (Zülfikar, 2003: 26). Veliki broj tih reči se od svojih parnjaka razlikuje po posebnom dijakritičkom znaku – cirkumfleksu (^). Vokal koji je obeležen cirkumfleksom je dug, a kod nekih

reči stranog porekla cirkumfleks u isto vreme služi i za palatalizovanje konsonanata **k**, **g** i **l** kada prethode vokalu sa cirkumfleksom (*kâğıt, tezgâh, hâlâ*). Govoreći o činjenici da u turskom društvu vlada pogrešno mišljenje da je upotreba cirkumfleksa ukinuta, prof. dr Hamza Zulfikar ukazuje na činjenicu da cirkumfleks (na vokalima koji slede nakon **g** i **l** u nekim pozajmljenicama) nikada nije bio izbačen iz pravopisa i rečnika i ističe značaj upotrebe cirkumfleksa kao ključa pravilnog izgovora određenog broja reči u turskom jeziku (Zulfikar, 2003: 26). Poznata književnica i kulturni radnik Fejza Hepçilingirler (*Feyza Hepçilingirler*) se u jednom poglavlju svoje knjige „*Türkçe Off*“ bavi pitanjem „kapice“ (kako veliki broj ljudi u Turskoj naziva cirkumfleks), pokušavajući da vrlo suvislim primerima, ali na duhovit način, ukaže na neophodnost korišćenja cirkumfleksa u savremenom turskom jeziku (Hepçilingirler, 2007: 187-189).

U svim pravopisima koje je do danas objavilo Tursko lingvističko društvo objašnjene su situacije u kojima se upotrebljava cirkumfleks (Yılmaz, 2003: 536). Međutim, u pravopisima objavljivanim do 1965. godine nije dato nikakvo objašnjenje vezano za *nisbu*, arapski nastavak za građenje prideva (Küçük, 2011: 95).

U izdanjima Pravopisa od 1977. do 1988. godine izbačen je iz upotrebe cirkumfleks u pridevima pripadnosti koji se grade od arapskih imenica (*edebî>edebi, medenî>medeni*) i uz samoglasnike **a** i **u** u rečima stranog porekla gde je ukazivao na palatalizovanost suglasnika **l** (*lâmba>lamba, plân>plan, plâj>plaj*). U pravopisima koji su izlazili do 1988. godine cirkumfleks se koristi uz vokale **a** i **u** da ukaže na palatalizovanost samo konsonanata **g** i **k**, ali ne i konsonanta **l** u rečima arapskog i persijskog porekla (Teodosijević, 1995: 48).

Pisanje cirkumfleksa je u najnovijem izdanju Pravopisa iz 2012. godine (*Yazım Kılavuzu, 2012*) svedeno na tri tačke: upotrebljava se kod razlikovanja u homonimiji (*âdet / adet* – običaj / broj, komad), dodaje se na vokale **a** i **u** kod arapskih i persijskih pozajmljenica sa palatalizovanim konsonantima **g** i **k** (*tezgâh, dükkân*) i kod antroponima i toponima sa palatalizovanim **l** (*Halûk, Elâziğ*), kao i na nisbe u slučaju homonimijskog konflikta (*resmî*).

3.1.2. Apostrof

Apostrof (') se u turskom pravopisu upotrebljava za razdvajanje prisvojnih i padežnih nastavaka i kao nastavaka za lica pomoćnog glagola imek od vlastitih imena, toponima, titula, zvanja, naslova književnih i naučnih dela, skraćenića, brojeva, naziva dana i meseci kod označavanja konkretnih datuma, i slično (*Yunus*

Emre'yi, Atatürk'üm, Türk Dil Kurumu Başkanı'na, TDK'nin, 1985'te), kao i kod ispuštanja slova (*ne olur > n'olur*). Apostrof se ne koristi ako se na vlastito ime dodaje prisvojni sufiks nekog drugog lica osim 3. lica jednine (*Kuşadamızdaki liman*). Takođe se ne koristi ukoliko je u pitanju dodavanje padežnih i prisvojnih nastavaka na nazive društava, udruženja, sednica, i sl. (*Türk Dil Kurumundan*), kao ni kod odvajanja derivacionih nastavaka, nastavaka za množinu i nastavaka koji se nadovezuju na njih (*Türkçe, Avrupalı, Hristiyanlıktan*).

3.1.3. Pisanje partikule da / de

Uočavaju se česte greške u pisanju partikule da / de („i“) iako pravopis nalaže da se ona uvek piše odvojeno od reči koja joj prethodi i da ne podleže konsonantskoj harmoniji.

Sen de mi, kardeşim? Zar i ti, brate?

3.1.4. Pisanje upitne rečce i enklitike mı / mi / mu / mü

Upitna rečca mı /mi /mu /mü se uvek piše odvojeno od reči koja joj prethodi i podleže vokalnoj harmoniji.

Kaldı mı? Da li je ostao? Sen de mi geldin? Zar si i ti došao?

Pomenuta rečca se piše odvojeno i kada ima funkciju pojačavanja u rečenici.

Güzel mi güzel! Vrlo lepo!

3.1.5. Spojeno i odvojeno pisanje reči

Kao i u srpskom, i u turskom jeziku je postupak definisanja pravila izdvajanja reči vrlo složen. S obzirom na to da je pitanje spojenog i odvojenog pisanja reči u turskoj pravopisnoj istoriji pitanje oko koga se najviše i najžučnije raspravljalo, detaljno bavljenje tom temom bi prevazišlo okvire ovoga rada. Stoga ćemo se ovom prilikom zadržati na kratkom pregledu stavova jezičkih stručnjaka u Turskoj po tom pitanju, kao i na uporednom prikazu pisanja pojedinih reči / grupa reči u izdanjima pravopisa Turskog lingvističkog društva iz 1965, 1975, 1996. i 2012. godine.

U Srpskom jezičkom priručniku je u poglavlju pod naslovom „Merila jezičke pravilnosti“ napisano sledeće:

Prosudjujući o tome koje jezičke pojave treba podržati, a koje odbaciti, jezikoslovac mora istovremeno voditi računa o nekoliko merila, tražeći najrazumnija rešenja onda kad se koja od tih merila nađu u sukobu (Ivić et al., 2006: 53).

Kontinuitet, kao jedno od tih merila, je, čini se, bio „bez kontinuiteta“ kada se govori o spojenom i odvojenom pisanju reči i grupa reči u turskom jeziku. Spojeno pisanje reči je otpočelo uvođenjem latiničnog pisma¹², što se može videti u Pravopisnom priručniku iz 1928. godine (Zülfikar, 2006: 175). Nedoslednosti i nedovoljno jasno definisana pravila pisanja takvih reči ispravljena su u izdanju Pravopisa iz 1941. godine, a nakon toga je tendencija sastavljenog pisanja uzela maha i kulminirala u Pravopisu iz 1965. godine u kojem je, nakon Rečnika, dat čak i poseban rečnik složenica. Pravopis objavljen 1985. godine je razdvojio veliki broj reči koje su se prethodnih godina pisale spojeno i time napravio oštar rez u normiranju ovog problema. Sastavljači kasnijih pravopisa su iznalaženjem umerenog rešenja pokušali da pomire ove dve krajnosti.

Sledeću tabelu smo napravili kao ilustraciju pisanja pojedinih reči i grupa reči u različitim izdanjima Pravopisa.

Tabela 1.

Yeni İmlâ Kılavuzu (1965)	Yeni Yazım Kılavuzu (1975)	İmlâ Kılavuzu (1996)	Yazım Kılavuzu (2012)	značenje
<i>köpekbaliğı</i>	<i>köpekbaliğı</i>	<i>köpek baliğı</i>	<i>köpek baliğı</i>	„morski pas“
<i>yaylaçiçeği</i>	<i>yaylaçiçeği</i>	<i>yayla çiçeği</i>	<i>yayla çiçeği</i>	„smilje“
<i>antepfistiği</i>	<i>antepfistiği</i>	<i>Antep fistiği</i>	<i>Antep fistiği</i>	„pistać“
<i>lüle taşı</i>	<i>lüle taşı</i>	<i>lüle taşı</i>	<i>lüle taşı</i>	„sepiolit“
<i>dil bilgisi</i>	<i>dil bilgisi</i>	<i>dil bilgisi</i>	<i>dil bilgisi</i>	„gramatika“
/	<i>altgeçit</i>	<i>alt geçit</i>	<i>alt geçit</i>	„podzemni prolaz“
<i>önsöz</i>	<i>önsöz</i>	<i>ön söz</i>	<i>ön söz</i>	„predgovor“
<i>doğumevi</i>	<i>doğumevi</i>	<i>doğum evi</i>	<i>doğumevi</i>	„porodilište“

¹² Pre uvođenja novog alfabeta nije bilo primećeno sastavljeno pisanje turskih reči (složenica).

<i>yayınevi</i>	<i>yayınevi</i>	<i>yayın evi</i>	<i>yayınevi</i>	„izdavačka kuća“
/	/	<i>el ele</i>	<i>elele</i>	„(ruku) pod ruku“
<i>uluslararası</i>	<i>uluslararası</i>	<i>uluslar arası</i>	<i>uluslararası</i>	„međunarodni“
<i>yükseköğretim</i>	<i>yükseköğretim</i>	<i>yüksek öğretim</i>	<i>yükseköğretim</i>	„visoko školstvo“

3.2. Turska pravopisna pravila koja se razlikuju od srpskih pravopisnih pravila

Prilikom učenja turskog jezika posebno se obraća pažnja na ona pravopisna pravila koja se delimično razlikuju od onih u srpskom jeziku, a to su, pre svega, sledeća: pisanje velikih slova, pisanje pozajmljenica i stranih vlastitih imena, pisanje skraćenica i interpunkcija.

3.2.1. Pisanje velikih slova

Pisanje velikih slova u turskom jeziku ima širu upotrebu u odnosu na srpski jezik. Ovde ćemo se zadržati na pravilima koja se razlikuju u odnosu na srpski jezik.

Velikim početnim slovom se pišu reči koje stoje uz vlastita imena (ispred ili iza imena) a koja označavaju titulu, zvanje, čin, nadimak kao i reči koje imaju značenje izražavanja poštovanja (*Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Sayın Prof. Dr. Hasan Eren, Zeynep Hanım, Mareşal Fevzi Çakmak, Genç Osman*). Velikim početnim slovom se pišu i nazivi religija i njihovih pripadnika (*Budizm, Müslüman*), nazivi jezika i dijalekata (*Türkçe, Tatarca*), sve reči osim veznika u nazivima država (*Amerika Birleşik Devletleri*), geografska imena, imena voda (*Ege Denizi, Tuna Nehri*), imena različitih reljefnih oblasti poput planina, ostrva, zaliva (*Ağrı Dağı, Çanakkale Boğazı*), reči u sastavu naziva dvoraca, tvrđava, hanova, dvoraca, mostova, kula i spomenika (*Dolmabahçe Sarayı, Galata Köprüsü, Beyazit Kulesi*), sve reči osim veznika i upitne rečice *mi* u sastavu naziva ustanova, preduzeća, društava, organizacija (*Türk Dil Kurumu, Çankaya Lisesi*), sve reči osim veznika i upitne rečice *mi* u nazivima knjiga, časopisa, novina i umetničkih dela (*Sinekli Bakkal, Türk Dili*), imena praznika (*Cumhuriyet Bayramı, Anneler Günü*), reči u nazivima kongresa, naučnih skupova, simpozijuma, okruglih stolova i sl. Skupova (*VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*), sve reči u nazivima istorijskih događaja, razdoblja i perioda (*Kurtuluş Savaşı, Buzul Dönemi*), sve izvedenice od vlastitih imena (*Türkçe, Avrupalı*), nazivi

dana u nedelji i nazivi meseci ako su određeni datumom (*29 Mayıs 1453 Salı günü, 29 Ekim 1923*), natpisi na tabelama i obaveštenja (*Giriş, Müdür, Otobüs Durağı, 3. Kat*).

3.2.2. Pisanje pozajmljenica i stranih vlastitih imena

Primanjem islama u 10. veku Turci su preuzeli mnoge reči iz arapskog jezika, a pre svega one koje se odnose na veru i verski život. Na svom putu iz srednje u Malu Aziju turska plemena dolaze u kontakt sa persijskim jezikom i upoznaju se sa persijskom književnošću. Najveći uticaj persijske književnosti zabeležen je u 15. veku, kada turski pesnici stvaraju po uzoru na persijske i obogaćuju svoju leksiku pozajmljenicama persijskog porekla. U kasnijim vekovima uticaj zapadnjačkih kultura, pre svega francuske, odrazio se u velikoj meri i na leksiku turskog jezika uplivom velikog broja galicizama, a u 20. veku je uz razvoj tehnologije i savremenih sredstava komunikacije preuzet veliki broj reči iz zapadnoevropskih jezika, posebno engleskog.

Imena i prezimena ljudi i nazivi toponima arapskog i persijskog porekla pišu se prema glasovnim i strukturalnim karakteristikama turskog jezika, tj. prema turskom izgovoru (*Ahmet, Ömer, Tahran*).

Vlastita imena iz jezika koji koriste latinično pismo pišu se u originalu (*Beethoven, Bologna*), ali se može uz njih može dodati i turski izgovor: *Shakespeare (Şekspir)*. Pojedina vlastita imena i toponimi koji su odavno ušli u upotrebu u turskom jeziku pišu se onako kako se izgovaraju na turskom (*Napolyon, Brüksel*). Prema izgovoru u turskom jeziku se pišu i nazivi pokreta čiji su oblici izvedeni od imena njihovih tvoraca (*Dekartçılık*).

Vlastita imena grčkog porekla pišu se u transkripciji ili u obliku u kojem su prihvaćena u turskom jeziku (*Homeros, Sokrat*). Vlastita imena na ruskom pišu se u transkripciji i prema turskom izgovoru (*Çaykovski, Tolstoy*). Vlastita imena dalekoistočnih jezika pišu se onako kako se izgovaraju na turskom jeziku (*Pekin, Hiroşima*). Vlastita imena i nazivi toponima drugih turskih jezika pišu se prema turskom izgovoru (*Özbekistan, Bakü*).

3.2.3. Skraćenice

Da bi se prilikom pisanja uštedelo u prostoru, a u govoru u vremenu, pribegava se skraćivanju reči, izuzetno i ustaljenih izraza (Pravopis srpskog jezika, 2010: 144). U jeziku štampe i elektronskih medija u Turskoj, naročito u tekstovima pravne i

ekonomske sadržine, često se koriste skraćenice koje se ponekad ne mogu protumačiti bez priručnika (Teodosijević, 2004: 305).

Verzalne skraćenice u turskom jeziku sastavljene su od početnih slova u (višečlanim) nazivima ustanova, zemalja, knjiga, časopisa i strana sveta: TDK (*Türk Dil Kurumu*), ABD (*Amerika Birleşik Devletleri*), GB (*güneybatı*), itd. Postoje primeri kod kojih se u skraćenici ne uzima samo prvo, već više slova, tj. početni slogovi nekih od reči u nazivu (*TÖMER – Türkçe Öğretim Merkezi*). Osim tradicionalnog pisanja skraćenica naziva Republike Turske *T.C. (Türkiye Cumhuriyeti)* i turskog jezika *T. (Türkçe)*, u skraćenicama koje se pišu velikim slovima ne koristi se tačka.

Za merne jedinice koriste se međunarodne merne skraćenice (*m, cm, g, kg, l*). Kod skraćivanja svih ostalih reči ili grupa reči, zajedno sa početnim slovom uzimaju se u obzir glavna slova koja obrazuju reč nakon kojih se stavlja tačka. Pišu se velikim slovima ukoliko je u pitanju vlastito ime, titula ili čin: Prof. (*Profesör*), Dr. (*Doktor*), Güniz Sok. (*Güniz Sokağı*). Malim slovima se pišu ukoliko su u pitanju opšte imenice: çev. (*çeviren*), haz. (*hayırlayan*), fiz. (*fizik*).

Prilikom dodavanja nastavaka na skraćenice koje se pišu malim slovima vokal se određuje prema poslednjem vokalu u njihovom neskraćenom čitanju (*mm'den: milimetre-den*). Prilikom dodavanja nastavaka na skraćenice koje se pišu velikim slovima vokal se određuje prema čitanju poslednjeg slova: *TDK'den (TeDeKe-den)*.

Prof. dr Hamza Zulfikar se u svojim radovima doticao i problema skraćenica. Govoreći o činjenici da još uvek postoje nedoumice i neusaglašenosti u vezi sa pisanjem skraćenica, Zulfikar (2015) kao primer daje reč *sayfa* (strana, stranica) kada se u nekom radu daje broj stranice knjige ili članka. Najčešća upotreba je u obliku *s.23* (strana 23), što je prihvaćeno i u časopisu *Türk Dili*. Međutim, nesklad između pravila upotrebe i same prakse je u tome što je prema gramatičkim pravilima ispravno reći *23. sayfa* (23. strana). Ukoliko taj izraz ne bi bio upotrebljen kao skraćenica već stajao u nekoj rečenici, potvrdilo bi se gramatičko pravilo koje kaže da pridev u turskom jeziku stoji ispred imenice na koju se odnosi, kao što se može videti u rečenici *Bu bilgi eserin birinci sayfasında yer alıyor – „Taj podatak se nalazi na prvoj stranici knjige“* (Zulfikar, 2015: 39).

Uprkos ovom pravilu, (u praksi) pozicija skraćenice za reč strana (*s.*) u pisanju izvora ili fusnota menja mesto i nalazi se ispred cifre. Zulfikar (2015: 39) smatra da je ovde u pitanju primena koja je preuzeta iz vremena kada je za uzor uziman francuski jezik.

Dugogodišnji problem postoji i kod razlikovanja u pisanju skraćenica za reči

sayı (broj) i *sayfa* (strana). Pravilo dato u poslednjem izdanju Pravopisa nalaže da se skraćunica za *sayfa* piše malim slovom *s*, a za *sayı* (broj (izdanja, časopisa)) velikim *S*.

Nedoslednost u pisanju skraćunica se može videti i na primeru skraćunice za reč *bakınız* (pogledajte, srp. *vidi* – *v.*). Naime, iako je u Pravopisu Turskog lingvističkog društva dato rešenje *bk.*, mnogi naučnici i pisci i dalje u svojim delima ovu skraćunicu pišu u obliku *bkz.* oslanjajući se na raniju tradiciju (Zülfikar, 2015: 40).

Skraćunica *Nu.* (početni slog u reči *numara* / broj) je na predlog Društva bila zastupljena u mnogim izdanjima Pravopisa, često uz varijante *No.* i *Nr.* Međutim, uobičajeni i opšteprihvaćeni oblik pisanja skraćunice reči *numara* (broj) u turskom jeziku je *No.*, što je prihvaćeno u poslednjem Pravopisu bez drugih varijanti.

Sledeća naša tabela predstavlja uporedni pregled skraćunica pojedinih reči u izdanjima Pravopisa Turskog lingvističkog društva iz 1965, 1975, 1996. i 2012. godine.

Tabela 2.

	Yeni İmlâ Kılavuzu (1965)	Yeni Yazım Kılavuzu (1975)	İmlâ Kılavuzu (1996)	Yazım Kılavuzu (2012)
<i>sayfa</i> / strana	s.	s.	s.	s.
<i>sayı</i> / broj	/	/	S.	S
<i>bak/bakınız</i> / <i>vidi</i>	bkz.	bkz.	bk.	bk.
<i>numara</i> / broj	No. Nr. Nu.	No. Nr. Nu.	Nu. (No., Nr.)	No.
<i>saat</i> / sat	sa.	sa.	sa	sa.
<i>dakika</i> / minut	d.	d.	dk	dk.
<i>Güney</i> / jug	G.	G.	G	G
<i>Amerika Birleşik Devletleri</i> / Sjedinjene američke države	ABD, bkz. USA	ABD, bkz. USA	ABD (bk. USA)	/
<i>telefon</i> / telefon	Telf.	Telf.	tlf.	tel.
<i>yüzyıl</i> / vek	yy.	yy.	yy.	y.y.

<i>Milâttan Önce</i> / pre nove ere	MÖ, M.Ö. bkz. İÖ. ve ME.	MÖ, M.Ö. (bkz. İÖ ve ME)	M.Ö.	M.Ö.
<i>Büyükelçi</i> / ambasador	B. Elçi	B. Elçi	B.E.	BE

3.2.4. Interpunkcija

Upotreba interpunkcijskih znakova u turskom jeziku je logička, tačnije, zavisi od smisla i služi za jasnije prenošenje osećanja i misli, određivanje strukture rečenice i pauza među delovima iskaza, olakšavanje čitanja i razumevanja. Opšte mišljenje je da Turci pravopisne znake u velikoj meri ne koriste pravilno. U mnogim književnim delima turskih pisaca, naročito u poeziji, primećuje se odstupanje od pravopisne norme u vidu izostavljanja interpunkcijskih znakova, međutim, taj postupak je donekle opravdan jer može da doprinese posebnom umetničkom doživljaju samog dela.

Pored osnovne upotrebe tačke kao znaka kojim se označava kraj potvrdne ili odrične rečenice, tačka se u turskom upotrebljava i iza rednih brojeva, kako arapskih tako i rimskih (*2. Cadde, XV. Yüzyıl*). Međutim, ne stavlja se iza godine jer u turskom ona ne predstavlja redni broj (*1923 yılında*), a iako se ni pun datum ne čita kao redni broj tačke se stavlja da bi razdvojile brojeve dana i meseci (*29.5.1453*). U napomeni iza ovog pravila stoji da se tačka ne koristi u pisanju datuma ukoliko se mesec piše slovima (*29 Mayıs 1453*). Tačka se piše u nekim skraćenicama (*Dr., s.*), pri razdvajanju sata i minuta kada se pišu ciframa (*09.15*), u matematici umesto znaka za množenje (*4.5=20*), kod četvorocifrenih i višecifrenih brojeva (*1.000, 49.750.812*), itd.

Zapeta ima široku upotrebu u rečenici – pri nabranjanju, pri razdvajanju nezavisnih rečenica u okviru složene, za odvajanje subjekta ukoliko je jako odaljen od predikata, za odvajanje modalnih reči i konstrukcija, u odvajanju umetnutih delova rečenice, pri odvajanju apozicije, vokativa, stoji iza navođenja tuđih reči kada se ne upotrebljavaju navodnici, itd.

Tačka sa zapetom je znak koji se, kao i u srpskom jeziku, pre svega koristi za razdvajanje dveju gramatički nezavisnih rečenica koje u složenoj rečenici nisu čvrsto povezane. Upotrebljava se i za razdvajanje delova teksta koji čine niz, tačnije niza rečenica. Iako to nije u skladu sa novim pravopisom, tačka sa zapetom se kod mnogih koristi umesto zareza nakon oslovljavanja na početku pisma (Teodosijević, 2004: 304).

Za razliku od srpskog jezika, oba navodnika u turskom jeziku stoje gore. Iako je pravopisom propisano da se tuđe reči navode u okviru navodnika, oni se često izostavljaju.

4. Zaključak

Uvođenjem fonoloških pravopisnih načela nakon jezičke reforme u Turskoj 1928. godine, stvoren je zdrav temelj za razvoj i rad na unapređivanju turskog jezika i pravopisa. Međutim, zbog različitih pristupa problematici, i uprkos mnogobrojnim pokušajima kako Turskog lingvističkog društva, tako i pojedinaca i drugih udruženja još se radi na standardizaciji jezičkih sredstava. Mada je očigledan veliki trud i zalaganje za objedinjen i stabilan pravopis, zaključak je da problemi u pisanju i izgovoru, kao i jezičke nedoumice s vremenom sve više opterećuju savremeni turski jezik. Usvajanje turskog pravopisa je umnogome otežano usled čestih izmena pravopisnih pravila i nejasnoća u definisanju istih. Problem predstavlja i nedovoljno angažovanje kulturnih i prosvetnih radnika po pitanju podizanja svesti naroda u vezi sa pravilnim pisanjem, čitanjem i izgovorom, kao i nedovoljna posvećenost štampanih i elektronskih medija da kroz svoje delovanje utiču na prosvetavanje ljudi.

Poslednje izdanje Pravopisa savremenog turskog jezika predstavlja rezultat predanog rada posebnog ogranaka Turskog lingvističkog društva. Od izdavanja prvog pravopisa 1928. godine do danas, izvršene su mnoge promene koje su često bile kako hvaljene tako i osporavane. Ove promene pravopisnih pravila nisu uvek predstavljale ogledalo jezičke realnosti već su zavisile i od stava i od političke orijentacije priređivača Pravopisa. Kako su članovi Turskog lingvističkog društva do 1980. godine bili naučni radnici i književnici više levičarski orijentisani, akcenat je bio na čišćenju jezika od pozajmljenica (pokret jezičkog purizma). Dolaskom konzervativnije struje na čelo Turskog lingvističkog društva osamdesetih godina 20. veka, vraćena su mnoga ranije izbačena i izmenjena pravila, izbačeni su određeni neologizmi i u upotrebu vraćeni mnogi arhaizmi koji su mlađim savremenim generacijama slabo poznati. To je predstavljalo isuviše oštar rez, moglo bi se reći i nepotreban, jer su mnoga pravila do tada već bila ušla u široku upotrebu u jeziku.

Menjanje pravopisne norme u Turskoj često izaziva burne polemike ne samo u naučnim, već i u intelektualnim krugovima. Vode se žučne polemike u časopisima, elektronskim i štampanim medijima i na naučnim skupovima, a u tim raspravama često učestvuju i turski pisci svih generacija sa vrlo konstruktivnim predlozima. Tursko lingvističko društvo od svog osnivanja do danas prati sve promene i

dešavanja u jeziku. Prof. dr Hamza Zulfikar, kao i brojni drugi kulturni radnici, svojim posvećenim naučnim radom daju nesumnjiv doprinos razvoju savremenog turskog jezika. Kako je briga o jeziku jedan ozbiljan državni zadatak, obrazovne ustanove, društvo i mediji bi zajednički trebalo da učestvuju u borbi za unapređenje i obogaćenje kulturne i jezičke svesti zajednice.

Literatura

- Брборић, В. (2008). Српски правопис у двадесетом веку. *Зборник Матице српске за славистику*. Нови Сад: Матица српска 73: 43-55. Preuzeto sa http://www.maticasrpska.org.rs/stariSajt/casopisi/slavistiku_73.pdf
- Пешикан, М., Јерковић, Ј. и Пижурџица, М. (2010). *Правопис српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Ивић, П., Клајн, И., Пешикан, М. и Брборић, Б. (2006). *Српски језички приручник*. Београд: Београдска књига.
- Ваğcı, Н. (2011). İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Noktalama İşaretleri İle Yazım Kurallarını Uygulayabilme Düzeyi. *Turkish Studies*, 6, 1. 693-706. doi:10.7827/TurkishStudies.2165
- Bulut. М. (2013). Cumhuriyet Döneminden Günümüze Yapılan Türkçe Yazım Kılavuzu Çalışmaları ve Türkçe Yazım Kılavuzları Üzerine Bir Kaynakça Denemesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*. Volume 6, Issue 6, 277-304. doi: 10.9761/JASSS1508
- Đinđić, S. (2012). *Udžbenik turskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Heçilingirler, F. (2007). *Türkçe "Off"*. İstanbul: Everest Yayınları.
- İmlâ Kılavuzu*. (1996). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2004). Sosyolengüistik Değişim Açısından Türkiye Türkçesinin Modernleşmesi. *Türk Dili*, S: 633. 200-204
- Küçük, S. (2011). Türkiye Türkçesinde Yazım Kılavuzlarında (1928-2005) Nispet İ'li Renk Adlarının Yazımı ve Kullanım Özellikleri. *Dil Araştırmaları*, S: 8. 93-114.
- Lewis, G. (1999). *The Turkish Language Reform: A Catastrophic Success*. Oxford: Oxford University Press.
- Teodosijević, М. (1995). *Jezik Fazila Husnija Daglardže s osvrtom na pokret jezičkog purizma u Turskoj*. Beograd: Filološki fakultet Beogradskog univerziteta.
- Teodosijević, М. (2004). *Turski jezik u svakodnevnoj komunikaciji*. Beograd.

Yazım Kılavuzu. (2012). Haz. Şükrü Halûk Akalın... [ve başk.]. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Yeni İmlâ Kılavuzu. (1965). Türk Dil Kurumu. Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yeni Yazım Kılavuzu. (1975). Türk Dil Kurumu. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yılmaz, B. E. (2003). İletişim Organlarındaki İmlâ Yanlışıları. *Türk Dili*, S: 622. 536-546.

Zülfikar, H. (2015). Yazımında Birleşemediğimiz Birkaç Kısaltma ve Terim. *Türk Dili*, S:760. 39-43.

Zülfikar, H. (2011). Yazım ve Anlatım Konularıyla Türk Dili Dergisi. *Türk Dili*, S:718. 317-328.

Zülfikar, H. (2006). Birleşik, bileşik, bitişik, mürekkep, etken, etkin, sabık, cellatın, celladın üzerine. *Türk Dili*, S:656. 172-181.

Summary

SOME ORTOGRAPHIC ISSUES OF MODERN TURKISH LANGUAGE

This paper deals with the development of the orthography of the Turkish language after the founding of the Republic of Turkey and the beginnings of the establishment of a national language, more precisely the Turkish of Turkey. With the introduction of phonological orthographic principles after the language reform in Turkey in 1928, a sound foundation for the development and work on the improvement of the Turkish language and orthographic system was created. The Turkish Language Association, founded in 1932 in Ankara after conducting the reform of the alphabet, is an institution that had been assigned with the task of working on the implementation of the language reform, including also the compilation of the Orthographic System. During that multi-decade period there had been published a large number of systems of orthographic rules, however, they would very quickly become obsolete due to constant changes that had been occurring within the Turkish language and those changes were made in accordance with the language policies of the Association. Due to differing approaches to these issues, and despite the numerous attempts of the Turkish Language Association and also of individuals and other associations, work is still being undertaken in order to standardize the language and its linguistic means. Quite obvious is the enormous effort and commitment that was put into achieving a unified and stabilized orthographic system, however it may be concluded that problems related to writing and pronunciation, as well as lexical doubts (issues of language usage), have, over time, come to overburden the modern Turkish language. This paper explores and reviews the history of Turkish Orthography by means of insight into orthographic rules that differ from the rules in the Serbian language as well as insight into rules that had been changed most frequently, and which have, as thus, stirred up considerable polemics in expert, scientific and cultural circles in Turkey.

Keywords: Turkish language, orthographic system, Turkish Orthography, orthographic rules, the Turkish Language Association.